

Vallsjö nya kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med restaurering

Vallsjö socken i Sävsjö kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Vallsjö nya kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med restaurering

Vallsjö socken, Sävsjö kommun
Jönköpings län, Växjö stift

Rapport och foto: Anders Franzén & Robin Gullbrandsson
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

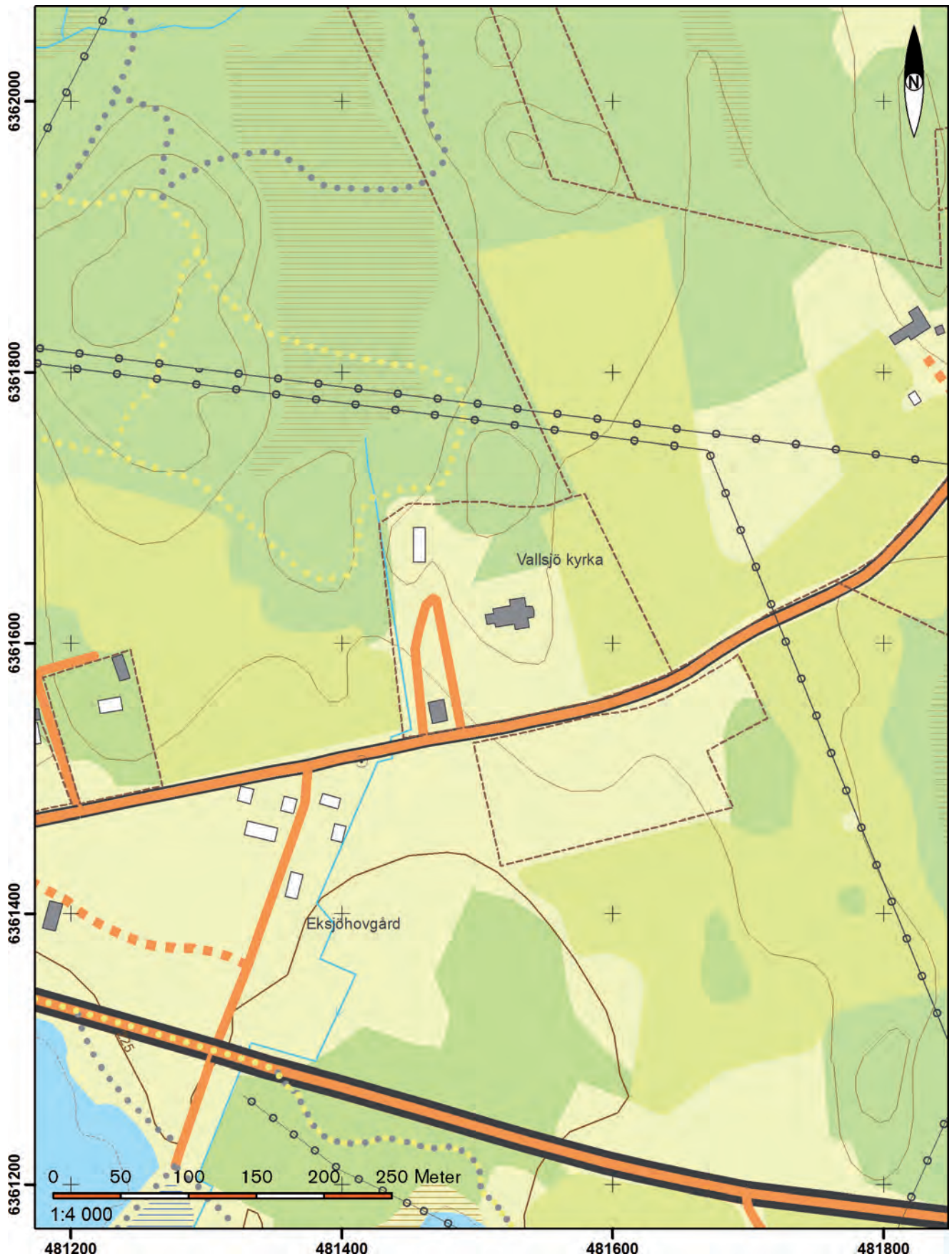
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2013

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	6
Historik.....	6
Före restaurering.....	10
Omfattning och vidtagna åtgärder.....	12
Sammanfattning.....	18
Referenser.....	21
Administrativa uppgifter.....	21

Bilaga

Materialspecifikation

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Vallsjö nya kyrkas torn inklätt med byggnadsställningar, maj 2013. Omfogning och översyn plåt.

Inledning

Vallsjö nya kyrka har ända sedan uppförandet 1890–1891 haft problem med fuktgenomträngning i murverk. Återkommande åtgärder har endast delvis mildrat denna problematik. På uppdrag av Sävsjö kyrkliga samfällighet lade arkitekt Per Arne Ivarsson fram ett förslag till restaurering av murverk m.m., daterat den 24 oktober 2011 (reviderat den 1 december 2011). Detta lämnades in som underlag för tillståndsansökan hos länsstyrelsen. Tillstånd lämnades den 24 februari 2012. Arkitekthuset Jönköping fick därefter i uppdrag att utarbeta upphandlingsunderlag, vilket skickades ut den 20 december 2012 för anbud. Samtidigt anlidade samfälligheten Jönköpings läns museum för antikvarisk medverkan genom Robin Gullbrandsson, vilken även sammanställt föreliggande rapport. Arbetena genomfördes från april till november 2013 med Bröderna Bergström som generalentreprenör. För antikvarisk medverkan under denna tid svarade även Anders Franzén, Jönköpings läns museum. Slutbesiktning ägde rum den 25 november 2013.

Första ritningen till Vallsjö nya kyrka inbegrep fasader av tegel med hörnomfattningar, listverk och strävpelare i exponerad natursten. Långhusets, korets och korsarmarnas takfall skulle vara täckta med skiffer. Släktskapen med den då nybyggda Sofiakyrkan i Jönköping är påtaglig. Ritningen är signerad G & P A Pettersson och vidimerad av arkitekt Gustaf Pettersson vid Överintendentsämbetet. Peter Anders Pettersson var välkänd kyrkobyggnästare, vem G Pettersson står för är oklart. ATA.

Syfte

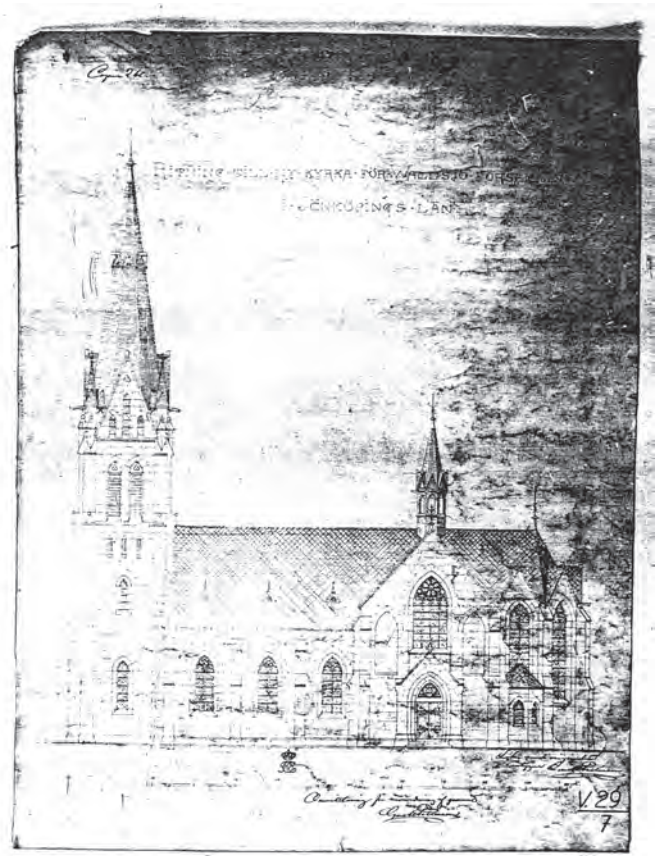
Utredningar och därav följande åtgärder har syftat till att avhjälpa problemet med i kyrkan inträngande fukt och därmed relaterade skador. Rapporten syftar till att utgöra en dokumentation av arbetenas art och omfattning, samt av material- och metodval.

Historik

Bakgrund och uppförande

Vallsjö nya kyrka är uppförd 1890–1891 på ny plats. Den gamla romanska absidkyrkan hade sedan länge varit otillräcklig och förfallen när frågan om nybyggnad väcktes vid mitten av 1800-talet. År 1857 togs ritningar fram till en ny kyrka som skulle byggas i närheten av den gamla. Förebild var då sannolikt den nya kyrkan i närbelägna Vrigstad. Under 1860-talet började sockenbönderna leverera sten till bygget. Men samtidigt drogs en järnvägsträckning genom socknen och stationssamhället Sävsjö etablerades. Flera röster höjdes för att kyrkan skulle byggas i Sävsjö istället. Lösningen blev en kompromiss i form av den tomt som godsägaren på Eksjöhovgård, Nils Petter Larsson, donerade under 1880-talet, belägen mellan samhället och den gamla kyrkan.

De slutliga av Kungl. Maj:tt 1889 fastställda ritningarna med genomgående naturstensfasader. Ännu är taktäckningen tänkt att vara skiffer, men detta prutas bort till förmån för målad plåt i genomförandet. ATA.

De första ritningarna till den nygotiska landsortskatedral som kom att byggas 1890–1891 är signerade av G & P A Pettersson, Vårsås, samt vidimerade av arkitekt Gustaf Petterson (1855–1933) vid Överintendentsämbetet. Det är med andra ord inte troligt att man ska se Gustaf Petterson som kyrkans egentlige arkitekt. Peter Anders Pettersson (1819–1889) från Vårsås i Västergötland var en av tidens mest anlitade kyrkobyggnadsarkitekter och upprättade så väl ritningar som ledde byggandet, tillika var han väckelsepredikant. Ritningen han signerat är odaterad, men de är godkända av Kungl. Maj:tt i februari 1889. Kolorerade sektioner genom kyrkan hänger idag i kyrkan och är daterade 1887 av G & P A Pettersson. Sannolikt var detta Petterssons sista kyrkoprojekt före hans död, vilket han med andra ord aldrig fick förestå som byggmästare. För att reda ut hur detta ligger till och vem som sedan ledde arbetet behöver man gå till kyrkoarkivalierna.

Vi vet att Peter Anders Petterssons kyrkobyggen höll en mycket hög teknisk kvalitet. I Vallsjö drogs man dock med en begränsad budget som ledde till bristfälligheter i konstruktionen. Problemet har dock framför allt visat sig vara byggnadstekniken som sådan: fullmurar av granit, fogstruktura med cement, som endast är putsade invändigt,

Fotografi från tidigt 1900-tal av Carl Källström. Här syns att endast torn och takryttare var täckta med kopparplåt, övriga takfall hade svartmålad plåt. ATA.

vilket gav en rå och imponerande exteriör som var omtyckt vid tiden. De första ritningarna tycks dock ha avsett fasader av oputsat tegel med natursten enbart som dekoration på begränsade delar. Senare ritningar företer dagens naturstensfasader. Byggnadssättet ledde till att cementfogarna mellan stenarna sög fukt som sedan trängde ut i interiören med putsskador och fuktigt klimat som följd. Redan vid invigningen 1892 syntes fuktfläckar på väggarna. Problembilden känns igen från andra samtida kyrkor med samma byggteknik.

1900-talets restaureringar

År 1912 gjordes en första invändig restaurering. Väggarna putsades om och målades i sandstensfärg, i syfte att få bukt med putsskadorna. Men man gjorde inget åt roten till det onda. Även golvbjälklag och läktarpelare var fuktskadade. År 1915 ersattes exteriörens rundade cementfogar med slätstrukna cementfogar i ett försök att minska fuktvandringen. År 1932 ersattes orgelläktarens rötskadade pelare.

År 1934 utarbetade arkitekt Johannes Dahl, Tranås, ett förslag till restaurering för att komma till rätta med fuktproblemen. Han konstaterade att ”följden av detta byggnadssätt är en våldsamt inre kondensering och helt säkert suges också regnvatten in i cementfogarna. /.../ I fönstrens underkant är tätningen mycket bristfällig, varför vattnet rinner in i muren under fönstren.” Redan i ett PM 1935 föreslogs plåtavtäckningar och utvändigt fogning med hydrauliskt kalkbruk istället för cementbruk.

Lösningen på problemen var radikal och sjuösattes 1936. Man murade helt enkelt upp en tegelmur på insidan av väggarna i långhuset och korsarmar. Denna isolerades med gjutasfalt. I fönstersmygarna valde man att enbart putsa. De nya väggarna avfärgades med kalk. Samtidigt försågs kyrkorummets med ny centralvärme och innanfönster. Färgsättningen ändrades. Innerväggar och putsade valvkalkades tunt med slagen Hälsingborgskalk i brun ton, varmt ljusgrå, sista gången lätt laserande. I tornet högs skadat puts ned och enbart omputsning skedde, enligt programmet skulle inblandning av Ofalin (vattenglaslösning) göras (så även för fönstersmygarna). Utvändigt högs skadade fogar bort och ersattes av nya i cement eller troligen kalkcement. Ofalinblandning föreskrevs, även för strykning av intakta fogar (oklart om detta utfördes). 1944 skedde ommålning av tak från rött till grågrönt som på tornluckor.

Åtgärderna förbättrade situationen men avhjälp inte alla problem. Inga listverk, strävpelare eller solbänkar etc. hade fått någon avtäckning, vilket lett till att fogarna här frusit sönder och blivit en källa till vatteninträning. Tio år efter restaureringen noterades ”fuktskador som på ett förödande sätt bredd ut sig över hela kyrkans inre”. I det ouppvärmade vapenhuset var putsen helt sönderfrusen

Långhuset sett mot väster. Okänt år. ATA.

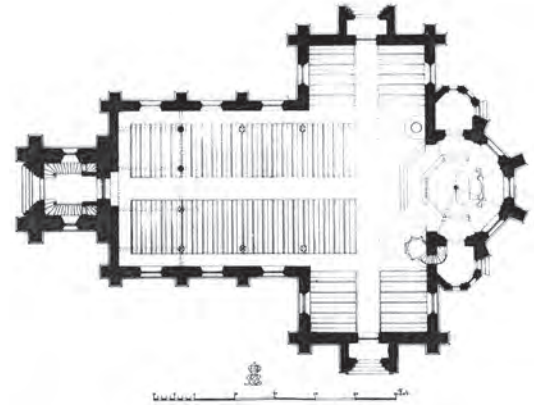

och dörrkarmen till kyrkorummet, liksom trätrapporna hade fått bytas två gånger sedan 1936 (!) på grund av röta. Även bjälklaget till våningen över var rötskadat. I kyrkorummen var skadorna koncentrerade till fönstren och korets knippepelare. Isolering av valvet saknades. I förslag till restaurering från 1947 konstaterade arkitekterna Karl Martin Westerberg och Moje Bergström:

Grundtanken vid restaureringen 1934–36 att förse kyrkans väggar med ett för fukt ogenomträngligt asfaltsskikt och där innanför ett värmeisolerande skikt av högporöst tegel har varit i princip riktig, och orsaken till de nya fuktskadorna i fönster- och dörrsmygar samt i nischer för värmeelement är otvivelaktigt, att detta täta asfaltsskikt icke gått obrutet fram ända ut till fönstrens och ytterdörrarnas karmar. /.../ fukten hava i huvudsak uppkommit vid de tillfällen, då temperaturen varit högre ute än inne, vandrat inåt och genom kapillärsugning letat sig fram till de ytor, där avbrott i den täta isoleringen funnits.

En komplettering av den förra restaureringen genomfördes 1947–1950 efter förslag av nämnda arkitekter. Skadade fogar kratsades ur och ersattes med nytt kalkcementbruk (1:1), strävpelarna avtäcktes med galvaniserad oljemålad plåt för att få bättre vattenavrinning. Fönstren ommålades. I tornrummet och vapenhuset föreskrevs att man skulle knacka ned putsen och isolera väggarna med asfalt och bitumenmatta, därefter skulle tegelväggar muras upp som i kyrkorummet och kalkputsas. Detta tycks ej ha blivit utfört, istället behandlades väggarna likt tidigare med ofalinblandad kalkfärg. I fönster- och dörrsmygar i kyrkorummet isolerades med 3 cm korkplattor i ramverk av arsenikimpregnerat virke före putsning. Bjälklaget isolerades från granitmuren. Nya trappor av Cuprinolbehandlat virke tillverkades. Nya innanfönster gjordes. Valvet isolerades med en 22 mm tjock Arki-matta. Den rötskadade spetsen på tornspiran förnyades. De vertikala knippepelarna mellan korfönstren högs ned på grund av fuktskador varefter väggytorna bakom avjämnades med cementbruk och ströks med asfaltlösning varpå klistrades bitumenmatta. Slutligen återuppmurades nya knippepelare av tegel, förankrade med galvaniserade bultar. Knippena ströks sedan med kalkfärg. Två år senare nyttillverkades tornets port och ljudluckor. År 1953 skedde ommålning av plåttak med oljefärg i grågrön färgton (kopparimiterande). Vid okänt tillfälle härefter utbyttes denna plåttäckning mot riktig kopparplåt.

Senaste stora restaureringen ägde rum 1984–1986 under ledning av arkitekt Per Rudenstam. Utvändigt omfogades långhus och kor (omfattning oklar) med hydrauliskt kalkbruk. Tornspiran fick en ny kopparplåttäckning. Fönstren ommålades. Invändigt ersattes befintligt golv av kulörta betongplattor med kalksten. Färgsättningen återställdes delvis till den ursprungliga. För tornets klockvåning insattes en förstärkning med stålbalkar under bjälklaget.

Plan av Vallsjö nya kyrka, daterad 1890. ATA.

Koret före senaste invändiga restaureringen 1986.

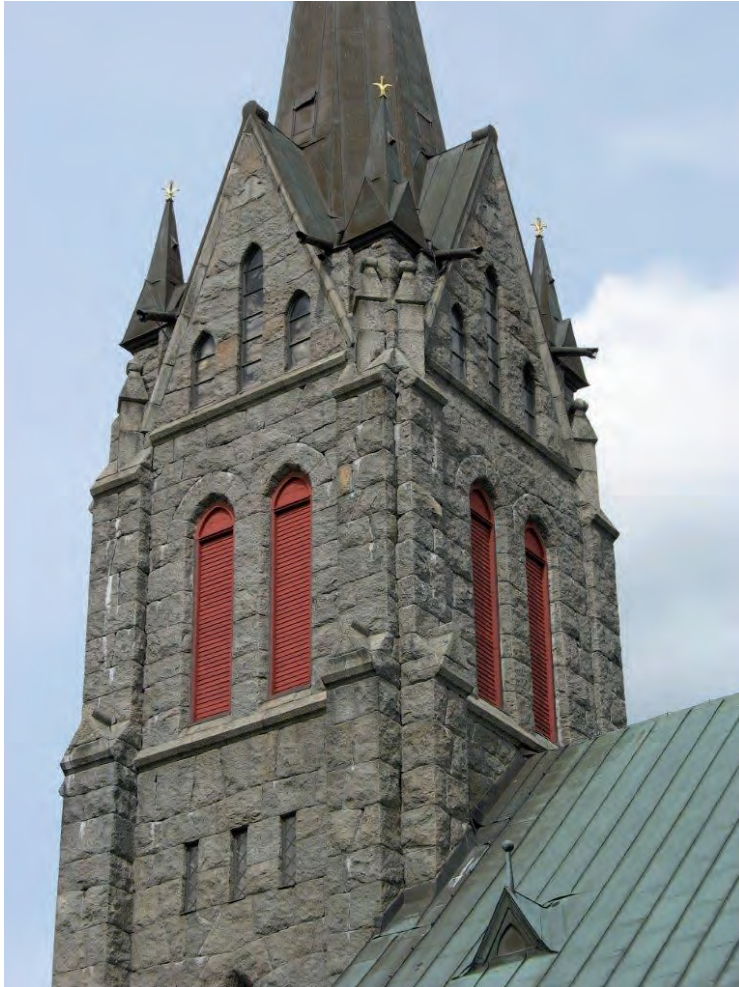
Exteriörfoto från sydväst, taget sommaren 2008 av Jonas Haas.

Före restaurering

Fasader

Vallsjö nya kyrka har en mycket rik utvändig artikulering i nygotisk anda (strävpelare, fialer, tureller, vimperger och spetsbågar), i huvudsak bevarad oförändrad. Fasader och stomme utgörs av fullmurar av grå granit med råhuggen yta. Fogarna är tunna och består till stor del av kalkcementbruk, ursprungligen med rundad profil,

Tornets övre del. Många fogar är skadade eller bortfallna (se bild ovan t.h.). Delar av utsmyckningen i form av fialer och vimperger sitter löst. Notera att de översta fönstren i spetsgavlarna endast är blindfönster. Foto: Jonas Haas.

sedan 1915 släta för att inte dra fukt till sig. Somliga fogar är mycket tunna. Många fogar har sprickor eller bortfall av bruk, särskilt på tornet. Sockeln i ljus granit är utkragande med en skråkant. Flera av de dekorativa stendetaljerna sitter lösa. De höga spetsbågiga fönstren har ursprungliga gjutjärnsbågar, huvudsakligen med moderna isolerglasrutor. I tornet finns en äldre avfuktare ur funktion, med ventilrör som går ut genom ett av de norra fönstren. Förgyllningen på spirans och takryttarens plåtkors är kraftig vädernött, liksom på dekorationerna på korsarmarna.

Plåt

Taket består av falsad kopparplåt. Taket pryds av små fönsterkuper och en takryttare över korsmitten. Vattenavledningen utgörs av ståndrännor och stuprör, på tornet endast vattenutkastare i form av drakhuvuden. Anslutningen av långhustaket mot tornet är tätad med fogmassa. Det är oklart när kopparplåtstäckningen på långhus och kor tillkom eftersom arkivhandlingar omnämner ommålning

Plåtavtäckning från omkring 1950 på strävpelarna.

Förgyllningen på tornspirans kors är nästan helt borta.

Fuktskador i rosettfönstrets smyg. Foto: Jonas Haas.

av oljemålat plåttak i gröngrå kulör år 1944 och 1953. På äldre fotografier syns det också att torn/takryttare har annan kulör på plåttäckningen än övriga kyrkan. Takryttarens kopparplåtstäckning kan vara ursprunglig, medan tornets förnyades 1984–1986. Sannolikt fick övriga kyrkan kopparplåtstäckningen någon gång mellan 1953 och 1984. Strävpelarna är avtäckta med galvaniserad målad plåt från 1947.

Interiör

Kyrkorummet har en enhetlig nygotisk prägel och kännetecknas av en stor rymd. De isolerade innerväggarna av tegel från 1936 är putsade med kalkbruk och avfärgade med vit kalkfärg. I fönstersmygarna finns sprickbildning och andra putsskador. Även i vindfången i norr och söder finns putsskador på murarna. I tornet är putsskadorna mycket omfattande på innerväggarna.

Omfattning och vidtagna åtgärder

Murverk

Alla fogarna på tornfasaderna, solbänkar och strävpelare rensades från befintligt bruk. Fogar mindre än 15 mm i höjd sågades upp för bättre fog. Provsågning utfördes för godkännande av metod. Målsättningen utseendemässigt var att ny fog inte skulle få för perfekta kanter, utan ha samma oregelbundna karaktär som de befintliga. De nya fogarna byggdes upp med naturhydrauliskt kalkbruk St Astier 3,5 (1:1,5), levererat av Målarkalk AB. Till fogstrykning användes KEIM Restauro Top. Bruket pigmenterades enligt KEIM Exclisiv nr 9541 för att harmoniera med murverk. Prov utfördes på plats för godkännande. Fogen gjordes slätstruken och hölls in något från

Kyrkokamrer Åke Hultqvist framför en av de lösa krönstenarna på tornfasaden.

Rensade fogar på parti av tornet, försök att hugga upp för smal fog.

Maria Williamsson och Per Arne Ivarsson tittar på lämpliga kulörer för pigmentering av nytt fogbruk.

Omfogning pågår på tornet. Två olika kulörer bruk eller är den ena färdig och den andra under arbete?

Bortfall av fasadsten på tornet i samband med renhuggning.

Ovan: ny kopparplåtsavtäckning på strävpelarna (Nordic Brown), här på tornets nordvästra hörn. Alla fogar nygjorda. Till vänster: Kors på vindfång dubbade och omfogade. Ny plåtanslutning under arbete.

stenarnas fasadyta. Det visade sig att de krönande stenarna på tornets fialer var lösa. Dessa säkrades med rostfri dubb, detsamma gällde krönliljorna på koret och korsen på korsarmarnas vindfång. Inga av dessa har tidigare haft dubb. I sydvästra hörnet av tornet trillade en av beklädnadsstenarna ut under renhuggningen av fogarna. Gamla kalkutfällningar tvättades bort med saltsyrelösning.

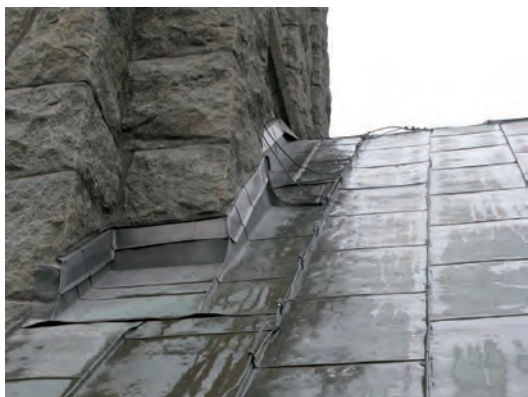
Under arbetets gång uppdagades att fogarna på södra korsarmens hela västra sida var i mycket dålig kondition, dessa kom därför att tas med i arbetet, enligt ovan. Samma gällde för västgaveln söder om tornet samt alla strävpelare.

Plåtarbeten

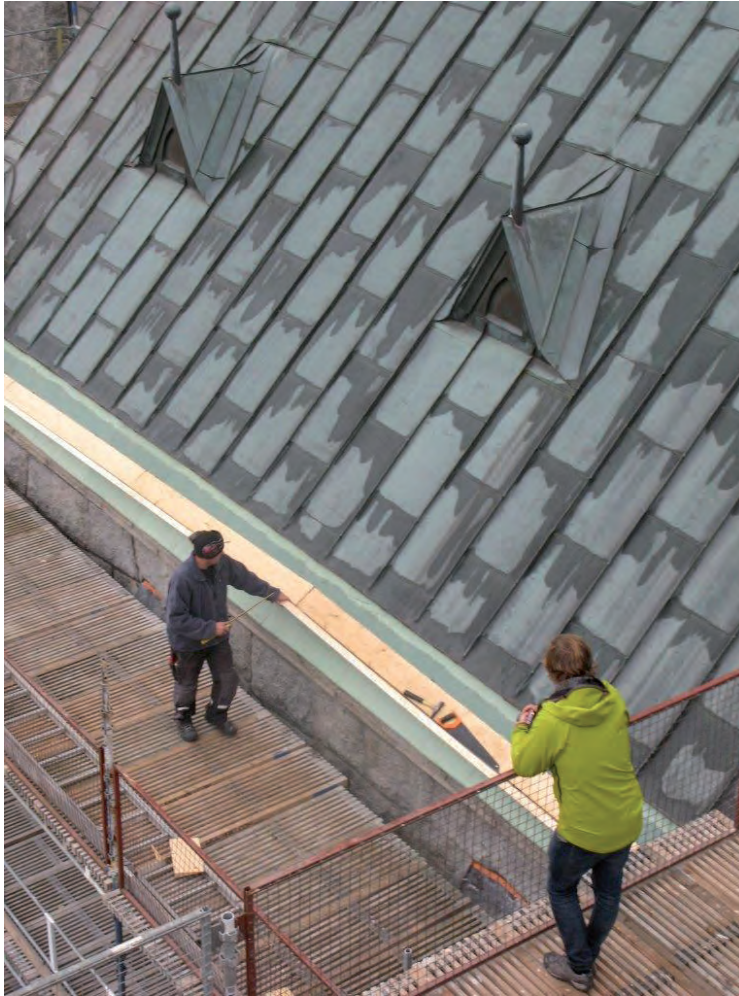
Plåtanslutning av långhustak mot tornfasad har byggts på med ny plåt som fällts in i ursågat spår i fasadsten. På torntaket lagades smärre skador som bland annat uppstått vid ställningsbygget, förbehandlad kopparplåt, "Nordic Brown", användes.

Alla strävpelare försågs med ny avtäckning i form av 0,7 mm kopparplåt, "Nordic Brown", ovanpå de gamla. Avtäckningen gjordes med två plåtar som falsades ihop på mitten. I murverket gjordes ett spår för anslutningen i överkant. Detta tätades med KEIM Restauro Fog.

Det förgyllda korset på spiran, liksom fyra mindre kors med blad och tre utsmyckningar på långhuset omförgylldes med Rosenoble Doppel Gold, 23,75 karat.

Kompletterad plåtanslutning mellan långhus och torn.

Ovan och till vänster: montering av nya ståldrännor.

Under arbetets gång uppdagades att ståldrännorna på långhus och kor bitvis var i dåligt skick, dels på grund av svaghet i konstruktion (tryck från snö och is), dels på grund av ställningsbygget. Ståldrännorna saknar massiv stomme och är endast klamrade. Ståldrännorna utbyttes på korsarmarnas västra takfall samt sju meter på respektive långsida. Den nya ståldrännan utfördes med massiv trästomme och nya inre konsolkrokar för bättre funktion. Utförandet anpassades till utseendet på de befintliga ståldrännorna. Till fotplåt och utsida ränna användes förbehandlad kopparplåt "Nordic green", tjocklek 0,6 mm, för att harmoniera med befintlig kopparplåt. Till insidan av rännan behövdes 0,7 mm tjock plåt, varför man valde att där lägga obehandlad kopparplåt på grund av svårigheten att få fram små mängder av Nordic green. Endast en smal kant av den obehandlade plåten kommer bli synlig från mark.

Interiör

Sprickor och putssläpp i fönstersmygarna höggs upp. Det visade sig att smygarnas puts sitter på tjärbehandlad korkmatta från 1947-50, ovanpå en bitumenmatta. Vid de ställen man huggt in till original-

Kröndekorationer på kor och korsarmar omförgyllda.

Sprickor i fönstersmygar upphuggna.

Detalj av tornets klockvåning. Takbjälkar förstärkta. Alla väggar i tornet knackades rena och omputsades samt kalkavfärgades.

puts förbehandlades med Silin Silikatgrund, därefter fylldes med bruk av perlitgranulat med tillsats av Silin Fixativ AZ. Befintliga cementlagningar bedömdes ha god vidhäftning och lämnades kvar. Hela smygarna behandlades därefter med Silin Fixativ AZ, därefter Silin Fiberslemme, följt av Silin Gelasal Fylder och slutligen Silin Silikatfärg AZ. I norra och södra vindfängen högs skadad puts bort längs golvet och i fönstersmygar. Lagningar gjordes med Silin Macasil spackel, i övrigt enligt fönstersmygarna ovan. Samma tillvägagångssätt användes för de tidigare ofalinbehandlade väggarna i vapenhuset. Silikatfärgens kulör bestämdes till Selin Silikatteknik S 596ga, med lite inblandning av ockra.

På planen över vapenhuset högs all puts ned och byggdes upp på nytt med utstockning av NHL 3,5 (1:1,5), ytputs med NHL 3,5 (1:2). Avfärgning med Silin silikatfärg. Kulör, se ovan.

Portar

Portbladen målades med linoljefärg i befintlig kulör, 1a 98 Bensvart enligt RAÄ:s linoljefärgslikare. Karmar målades enligt samma likare med röd linoljefärg, 1D-222, en blandning av Järnoxidröd 222 och Järnoxid svart 1A-4950.

Fönster i torn

Tornfönstren tvättades med "ultrarent" vatten och behandlades med Isotrol Grund, följt av Isoguard Pansar samt slutstrykning med Ottossons linoljefärg i 1a 98 Bensvart enligt RAÄ:s linoljefärgslikare (gjutjärnsbågar) respektive Ottossons linoljefärg i röd linoljefärg, 1D-222, en blandning av Järnoxidröd 222 och Järnoxid svart 1A-4950 (träbågar). Mellan fönsterkarm och mur fogades med KEIM

En av fönstersmygarna efter avslutade arbeten.

Exteriör från sydväst efter avslutade arbeten. Foto: Anders Franzén.

Restauro Fog i kulör KEIM 9541 (gråsvart). Gamla tätningar med fogmassa avlägsnades och ersattes med ny silikon som målades. Ett fåtal fönster i tornet hade bruksfogar med bottning av lindrev, i de fallen förnyades denna. Skadat kitt kompletterades med linoljekitt.

Norra långsidan väster om korsarmen efter avslutade arbeten. Foto: Anders Franzén.

Rosettfönstret ommålades invändigt av församlingen.

Avfuktaren i tornet demonterades liksom dess utblåsrör. Det aktuella fönstret lagades i med nytt glas. En klimatomätning kommer under två års tid att genomföras i tornet. Åtgärder vidtogs för att förbereda en eventuell ny avfuktningssystem. I detta syfte ordnades ett utblåsgaller inom treppet över två av ljudluckorna.

Sammanfattning

Vallsjö nya kyrka från 1891 utgör en av det förra sekelskiftets många storskaliga kyrkobyggnader som är klädda med oputsad natursten. Detta är en byggnadskategori som redan tidigt under 1900-talet visade problem med fuktinträning. Hälften av de kyrkor i Göteborgs stift som byggdes med oputsade fasader hade problem inom 20 år efter uppförandet. Särskilt drabbade var tornen som är mer väderutsatta. Som regel var fasaderna ursprungligen fogade med mer eller mindre cementhaltiga bruk, vilket bidrog till att stänga inne den fukt som kapillärsugning gav upphov till. Till detta kom att arkitekturen ofta är rikt utformad med många strävpelare, torn, fialer och vinklar med mötande takfall. Även takytorna blev ofta dekorativa med en mångfald av kupor och andra mer eller mindre funktionella inslag. Liksom sina systerkyrkor i andra delar av länet (främst Norra Solberga för vilken Vallsjö stod som förlaga) och landet har även Vallsjö nya kyrka tappats med fuktproblem. Lösningarna har varit av de mest skiftande slag runt om i dessa kyrkor och det är svårt att dra generellt giltiga slutsatser, vilket visats i en rapport från Göteborgs stift (Andersson 2010). Av detta framgår

Tornets övre del från öster efter avslutade arbeten.

att uppförandet av inre isolerade tegelväggar (vid sidan av exteriör putsning) var den mest effektiva lösningen för att stoppa fuktvandringen. Så gjordes också i kyrkorummet i Vallsjö 1936. Problemen kom snart tillbaka just där man inte hade isolerat på detta vis, nämligen i mursmygarna till fönster och dörrar samt i torn och vindfång. De åtgärder som gjorts för att minska fuktupptagningen utifrån har bestått i avtäckning av strävpelare m.m. samt omfogningar, sistnämnda först på 1980-talet utan cementinblandning. På många andra kyrkor av Vallsjös typ har mycket av exteriör dekor avlägsnats för att förenkla vattenavrinningen, så inte här, vilket dock innebär att exteriören härigenom är synnerligen välbevarad med höga kulturhistoriska värden.

I de nu genomförda arbetena lades fokus på tornet (som uppvisade allvarligast skadebild) och de utskjutande strävpelarna som extra utsatta delar av murarna. Strävpelarna gavs nya avtäckningar. Tornet omfogades i sin helhet med naturhydrauliskt kalkbruk och mineralisk KEIM-fog ytterst. För att få fungerande fogar fick dessa i en del fall breddas. Lösa stendetaljer dubbades. Översyn gjordes

av alla plåtytor på taken, varvid delar av ståldrännorna förnyades. Förgylld dekor omförgylldes. Hela tornets inre omputsades, skador i kyrkorummets fönstersmygar åtgärdades. Klimatet i tornet skall mätas under två och sedan utvärderas. Förberedelser är gjorda för att kunna installera en avfuktare om behov då finns. Uppföljning av effekten är svår att göra på kort sikt till följd av hur fuktmättade murarna är. Långhustakets ståldrännor förnyades.

Drakformade utkastare och omfogade samt dubbade fialkrön på tornet.

Referenser

Tryckta källor

- Andersson, E. 2010. *Fuktproblematik i oputsade sten- och tegelkyrkor i Göteborgs stift*. Projekt rapport. Göteborgs stift.
- Haas, J. 2008. *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Vallsjö nya kyrka. Byggnadsvårdsrapport 2008:21*. Jönköpings läns museum.
- Wängmark, F. 1963. *Kyrkobyggmästaren Anders Pettersson. Kvänumsbygden 1963*.

Arkiv

- Jönköpings läns musei arkiv.
- Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv (med kopior ur ATA).

Administrativa uppgifter

- Länsstyrelsens dnr: 433-6214-2011
- Jönköpings läns museums dnr: 74/2012
- Byggherre: ..... Sävsjö kyrkliga samfällighet
- Projektör: ..... Restaureringsarkitekt Per Arne Ivarsson, Idomenico, Fjärås
- Projektledare: ..... Maria Williamsson & Daniel Höglund, Arkitekthuset Jönköping.
- Generalentreprenör: ..... Bröderna Bergströms Byggnads AB, Halmstad
- Plåtarbeten: ..... Järnforsens plåtslageri AB
- Rapportansvarig: ..... Robin Gullbrandsson, Jönköpings läns museum
- Antikvarisk medverkan: ..... Anders Franzén & Robin Gullbrandsson, Jönköpings läns museum
- Län: ..... Jönköpings län
- Kommun: ..... Sävsjö kommun
- Socken: ..... Vallsjö socken
- Fastighetsbeteckning: ..... Eksjöhovgård 8:13

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Bilaga

Bröderna Bergströms Byggnads AB

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Ink. d. 12 / 12 2013 Dnr.....

Ut- och invändig renovering av Vallsjö kyrka Materialspecifikation

Dörr och luckor:	Ottossons linoljefärg, Husqvarnaröd Bensvart
Leverantör:	Ottossons Färgmakeri AB Lillegårdsvägen 14 240 13 GENARP Tel 040-48 25 74
Fogar:	Keim Restauro-Fuge Nr 9541 Keim Scandinavia A/S Guldalderen 6 DK-2640 HEDEHUSENE tel. 0303-74 23 40
Bottnings fog:	St Astier NHL 3,5 1:1,5 0-4 mm
Puts torn, invändigt	St Astier NHL 3,5 1:2 0-2 mm
Leverantör:	Målarkalk AB Brogårdavägen 11 265 75 HYLLINGE tel. 042-22 50 18
Stomkomplettering tegel:	Murtegel 19håls 250x120s62
Leverantör:	OPTIMERA Svenska AB Optimera Sävsjö 576 35 SÄVSJÖ tel. 0382-591 600
Fönster:	Isotrol Grund svart Isoguard Pansar svart
Leverantör:	Gårdsservice Sverige AB Redskapsgatan 6 275 39 SJÖBO tel. 0416-120 00
Lösa sten, liljor och kors:	Helgängad stång HGSA4 M12

Bröderna Bergströms Byggnads AB

Ankarmassa FIS VS 300T

Leverantör:

Ahlsell Sverige AB
117 98 STOCKHOLM
tel. 08-685 70 00

Latexfog i tak, vapenhus:

Latexfog Beckers, vit

Leverantör:

Erikssons Färg
Vrigstads Byggnadsmåleri AB
Hantverkargatan 2
576 35 SÄVSJÖ
tel. 0382-120 31

Fönstersmygar vapenhus/vindfång:

Silin Fiber Slemme
Gelasal Fyldmaling
Macasil silicat spartel

Leverantör:

Silikatteknik
Sovej 11
DK-8410 RONDE
tel. 86 36 71 70

Perlite

Leverantör:

Grangården AB
Box 8115
200 41 MALMÖ
tel. 0771-222 444

Droppnäsa, tornluckor:

Hyvlad ek, 30 x 145 mm

Leverantör:

OPTIMERA Svenska AB
Optimera Halmstad
Skyttevägen 19
302 44 HALMSTAD
tel. 035-15 26 00

Halmstad den 25 november 2013

August Bergström

August Bergström

Förgyllning på Vallsjö nya kyrka 2013

Materialspecifikation

Målning

- Blymönja
- 2 ggr oljefärg

Leverantör: Ottossons Färgmakeri AB
Lillegårdsvägen 14
240 13 GENARP
Tel. 040-48 25 74

- Guldgrund
- Läggnings av bladguld Rosenoble Doppel Gold, 23,75 karat

Halmstad den 25 november 2013

August Bergström

August Bergström

Besöksadress	Postadress	Telefon	Telefax	Postgbo	Bankgiro	Org.nr
Bröderna Bergströms Byggnads AB Rundan 1	Box 4124 300 04 Halmstad	035 - 17 66 00	035 - 17 66 09	79 00 53-3	5089 3049	556558-1294

Vallsjö nya kyrka är uppförd 1891 i nygotisk stil med tidstypiska fasader av oputsad natursten. Liksom många andra kyrkor av denna typ har även Vallsjö lidit av konstruktionsrelaterade fuktproblem ända sedan byggnadstiden. År 2013 genomfördes en omfattande upprustning av kyrkans exteriör.

